

ZEYDÎ GELENEKTE NÜBÜVVETİN İSPATI: HÂDÎ İLE'L-HAK ÖRNEĞİ

Mehmet Ümit*

Abstract

Proving the Prophet in Zeydi Tradition: The Case of al-Hâdi İla'l-Hakk

The article examines how al-Hâdi İla'l-Hakk Yahya İbn al-Husayn, the establisher of the Zaydi government, proved the prophecy especially the prophecy of Mohammad. al-Hâdi İla'l-Hakk is the person who wrote at first on this issue among the Zaydis. And also his views were accepted by the later Zaydis. He affirms that necessity of the institution of prophecy is known by reason, but the prophecy of a particular person will only be known by miracles which the ordinary people aren't able to execute. It is seen that he attempts to prove the prophecy of Muhammad to Christians and Jews.

Key Words: Zaydism, Hâdi İla'l-Hak, prophecy, miracle.

1. Giriş

Zeydiyye, Zeyd b. Ali (122/740)'nin taraftarı olup, imâmetin Ali-Fatıma soyundan gelen, alim, cesur, zahid ve imametini ilan edip, bizzat kılıca sarılarak mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan topluluktur. Siyasi olarak Zeyd b. Ali ile ortaya çıksa da, teşekkülünü Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (246/860) ile tamamlamış ve Hâdi ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin (298/911) ile yeni bir boyut kazanmıştır. Şia içerisindeki ilk ayrılan grup olan Zeydiyye'nin temel ilkeleri, Tevhid, adl, el-va'd ve'l-va'id, el-menziletü beyne'l-menzileteyn, el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-münker ve imâmettir. Görüldüğü üzere benimsemiş oldukları esaslar –ayrıntılarda fark olsa da Mu'tezile ile aynıdır. Onlardan farklı olarak, Zeydiyye'nin ayırt edici niteliği olan imâmet esasını benimserler. Günümüzde Yemen'de yaşarlar. Biz makalemizde, Yemen'de Zeydî devletini kuran Hâdi ile'l-Hak'ın nübüvveti nasıl ispat ettiği konusunu ele alacağız.

Nübüvvet, dünya ve ahiret sorumlulukları hakkında akıl sahibi kullarla Allah arasında yapılan elçilik anlamına gelir.¹ İslâm Tarihinde daha Hz. Mu-

* Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1 Râgıb el-İsfehâni (425/1034 civarı), *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, (thk. Safvan Adnan Dâvûdi), Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, Dimeşk-Beyrut 1997, 789.

hammed hayatta iken nübüvvet iddiasında bulunan veya onun peygamberliğini reddedenler oldu. Ama bunlar fazla etkili olmadı ve belli bir süre sonra varlıklarını yitirdiler. Hulefâ-i Râşidîn ve sonraki dönemlerde yapılan fetihlerle İslâm coğrafyasının sınırları genişledi. Farklı kültür, medeniyet ve dinlere mensup insanlar Müslümanlarla birlikte yaşamaya başladı. Bu ortamda çeşitli teolojik konularda, gerek Müslümanların kendi aralarında gerekse Müslümanlarla diğer din mensupları arasında tartışmalar yapıldı. Bu çerçevede II./VIII. yüzyılın sonları III./IX. yüzyılın başlarından itibaren nübüvvet ve özellikle Hz Peygamberin peygamberliği, fikrî olarak eleştirilmeye başladı. Buna karşı Müslüman bilim insanları, hem bu eleştirilere cevap hem de nübüvveti ispat çabası içine girdiler. Bu eserler, genellikle *isbâtu'r-rusul*, *isbâtu'n-nübüvve*, *Kitâbu'l-hücce ve'r-rusul*,² *A'lâmü'n-nübüvve*,³ *Delâilü'n-nübüvve*,⁴ *Beşâirü'n-nübüvve*⁵ gibi başlıklar taşır. Bunlar dışında yazılan Reddiyeler ve Kalam kitaplarının nübüvvetle ilgili kısımlarında da nübüvvetin ispatı hususuna değinilmiştir. Bununla birlikte konuya ilişkin müstakil ilk eserler, Dırrar b. Amr (200/815) tarafından yazılmıştır.⁶ Günümüze kadar ulaşan en erken tarihli eser ise, Amr b. Bahr el-Câhız (255/869)'a aittir.⁷

Nübüvvetin ispatına ilişkin eser yazarlardan biri de, Yemen Zeydî Devleti'nin kurucusu Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin (298/911)'dir. O, bu konuya ilişkin Zeydiyye içerisinde müstakil eser yazan ilk alimdir. Biz çalışmamızda, Hâdî ile'l-Hak'ın nübüvveti nasıl ispat ettiği hususunu ortaya koymaya çalışacağız. Ancak daha önce, onun zamanına kadar ki dönemde Zeydiyye içinde nübüvvetin ispatı hususuna kısaca değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2. Zeydî Gelenekte Nübüvvetin İspatı

Zeydî gelenek içinde Hâdî ile'l-Hak'tan önce dedesi Kâsım er-Ressi (246/860), *er-Redd ale'n-Nasârâ* adlı eserinde⁸ nübüvvet meselesine değinir.

2 Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Ya'kub İshak en-Nedîm (385/995), *Kitâbu'l-fihrist*, (thk. Rıza Teceddüd), Dâru'l-Mesîra, 1988, 36, 86 206, 211, 214-215, 229, 252.

3 Alâmü'n-Nübüvveler ile ilgili bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "A'lâmü'n-Nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 337-338.

4 Delâilü'n-Nübüvvelerle ilgili bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 115-118.

5 Beşâirü'n-Nübüvve ile ilgili olarak bkz. Mehmet Aydın, "Beşâirü'n-Nübüvve", *DİA*, İstanbul 1992, V, 549-550.

6 Onun bu konudaki eserlerinin isimleri şunlardır: *Kitâbu isbâti'r-rusul*, *Kitâbu'l-esbâb ve'l-ilm ale'n-nübüvve*, *Kitâbu'r-redd ale'l-Muğîriyye ve'l-Mansûriyye fi kavlihâ enne'l-arda lâ yahlü min nebiyyin ebeden*. Bkz. Nedîm, *el-Fihrist*, 215.

7 Onun risalesinin ismi, *Kitâbu'l-hücce ve'n-nübüvve*'dir. Bkz. Nedîm, *Fihrist*, 211. Bu risale, *Resâilü'l-Câhız er-resâilü'l-kelebiyye* (Takdim ve Şerh, Ali Ebû Mülhim), Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1987, içinde *Kitâbu hücceti'n-nübüvve* (ss. 125-161) başlığıyla yayımlanmıştır.

8 Kâsım b. İbrâhim er-Ressi (246/860), *er-Redd ale'n-Nasâra*, (thk. İmâm Hanefî Abdullah), Dâru'l-Âfâku'l-Arabiyye, Kahire 2000.

O burada, üç Hıristiyan mezhebi Bizantiler, Nesturiler ve Ya'kubiler tarafından kabul edilen Teslis öğretisini eleştirir.⁹ Onların Hz. İsa hakkındaki anlayışlarını tashih etmeye çalışır.

Teslis öğretilerine karşı delillendirmesinde, vücuda getirilen her şeyin vücudunda getirene (babasına) benzeyeceğini ve bir şeyin parçasının onun kaynağının taşıdığı niteliği taşıması gerektiğini tartışır.¹⁰ Oğlun, zat ve sıfatlarda ilah olan babaya benzemesi gerekir. Bu durumda sıfatlarında eşit olan iki kadim ilah olur. Bu ise tasavvur olunamaz.¹¹ Aynı zamanda ilah, bir oğula sahip olursa o zaman oğul muhdes olur.¹² Eğer İsa ilah olursa annesinin de ilah olması gerekir, zira annesi de özde ona benzer. Ancak hiçbir Hıristiyan, İsa'nın ilah olduğunu iddia ettikleri gibi İsa'nın annesinin ilah olduğunu öne sürmez; onun bir insan olduğunu söyler. Eğer annesi bir insan ise, İsa'nın tabiatı da ona benzer. Ayrıca bütün insanlar İsa'nın bir insan gibi davrandığını kabul ederler.¹³ Kâsım delillendirmesine, İsa'nın insan olduğuna işaret eden Kur'an ayetlerini de¹⁴ ilave eder.¹⁵

Kâsım'ın bu tartışması, aslında nübüvvetten ziyade peygamber olan Hz. İsa'nın ilah olarak benimsenmesi anlayışına bir eleştiridir. Kâsım'dan sonra nübüvvet meselesine değinen ve konuyu sistematik bir tarzda ele alan, Hâdî ile'l-Hak'ın eğitiminde önemli bir yeri olan amcası Muhammed b. Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (284/897)'dir. Muhammed b. Kâsım, bu konuyu, *el-Usûlü's-semâniyye* adlı eserinde beşinci esas olan, 'Ma'rifetü'l-Enbiya' başlıklı bölümde inceler.¹⁶ O, burada nebilerin, ancak insanları aciz bırakan, Allah'ın onları tasdik için yarattığı mucizeler yoluyla bilinebileceğini ifade eder. Hıristiyanların ve Müşebbihe'nin peygamber anlayışlarını eleştirir. Her peygamberin kendine mahsus mucizelerinin, vasıf olarak farklı olabileceğini fakat mucize olma, yani insanların onları yapmaktan aciz olmaları yönünden ortak olduk-

9 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ala'n-Nasâra*, 35 vd. Kâsım bu öğretiyi şu şekilde tarif eder: "Allah, üç ayrı şahıstır ve bu üç şahıs bir ve aynı tabiatıdır." Baba, oğul ve Kutsal Ruh zat ve tabiatı tek şahıstır. Ancak kişiler olan bu ekânim, sayıda üçtür. Baba vücuda getirilmediği (doğrulmadığı), oğul doğduğu ve doğrulduğu, üçüncü mevcut Kutsal Ruh, ne vücuda getirdiği ve ne de vücuda getirildiği için baba, oğul değildir ve oğul Kutsal Ruh değildir. Bu üç şahsiyetin hepsi sayıda daima üçtür. Onlardan hiçbirini var olmada diğerine tekaddüm etmez. Bu üç şahsiyet arasında ilahlıkta, ezellikte, kudrette, idare ve iradede fark yoktur. Bkz. *age*, 33.

10 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ale'n-Nasârâ*, 39 vd.

11 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ale'n-Nasârâ*, 17-8.

12 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ale'n-Nasârâ*, 28-30.

13 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ale'n-Nasârâ*, 20.

14 Maide 5/75, Mü'minün 23/33-34.

15 Kâsım er-Ressî, *er-Redd ale'n-Nasârâ*, 21-2.

16 Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhîm b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Hasen b. el-Hasen b. Ali b. Ebi Tâlib (284/897), *el-Usûlü's-semâniyye*, (thk. Abdullah b. Hammûd el-Izzî), Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Amman 2001, 53-58.

larını belirtir. Bunu Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in mucizeleriyle örneklendirir. Buradan hareketle Hz. Musa'nın peygamberliğini, mucizeleri vasıtasıyla kabul eden Yahudilerin, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini de kabul etmeleri gerektiğini, zira Allah'ın, nübüvvetlerini ortaya koymak için onlarda da mucizeler yarattığını ifade eder.

Bu metninde Muhammed b. el-Kâsım, nübüvveti, özellikle Hz. Peygamberin nübüvvetini daha çok Yahudilere karşı ispata girişir. Zeydiyye içinde Muhammed b. el-Kâsım'dan sonra nübüvvet meselesi ve onun ispatını Hâdi ile'l-Hak ele alır.

2.1. Hâdi ile'l-Hak'ın Hayatı

Yemen'de Zeydî devletini kuran Ebu'l-Hüseyin Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm el-Hasanî, 245/859 yılında Medine'de doğdu.¹⁷ O, Zeydî mezhep esaslarını ilk defa sistematize eden Kâsım b. İbrahim'in torunudur. Babası el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrahim, annesi ise Ümmü'l-Hasan Fâtma bintü'l-Hüseyin b. Muhammed b. Süleyman b. Davud b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'tir. Yahya, amcaları Hasan, Süleyman ve özellikle fikhî, kelmî görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan¹⁸ Muhammed b. Kâsım b. İbrahim'den ders aldı. Ayrıca dönemindeki meşhur muhaddis ve fukahâdan dersler aldı. Bu çerçevede onun, dinî konularda çok başarılı olduğu ve yaklaşık olarak on yedi yaşına geldiğinde Fıkıhta bağımsız hükümler verip, ilmi eserler yazabilecek dereceye ulaştığı söylenir.¹⁹ Derin bilgisi, fizikî gücü ve gözü pekliği ile herkesin takdirini toplayan Yahya,²⁰ içlerinde amcalarının da yer aldığı ailesi tarafından Zeydî imâmet için en uygun aday olarak kabul edildi. Muhtemelen 270/884-275/889 yılları arasında faaliyetlerini sürdürmek için, Zeydî Ali oğullarından Muhammed b. Zeyd'in idaresinde olan Taberistan'ın Âmul şehrini ziyaret etti.²¹ Açıkçası bu ziyaret, dedesi Kâsım b. İb-

17 Ebü Tâlib Nâtk bi'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin b. Hârûn el-Hârûnî el-Hasenî (424/1033), *el-İfâde fî târihi eimmeti'z-Zeydiyye*, (thk. Muhammed Yahya Salim İzân), Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sa'de 1996, 128; Ebü Muhammed Abdullah b. Hamza b. Süleyman b. Hamza b. Ali b. Hamza b. el-Hasan b. Abdîrrahman b. Yahya b. Abdillâh b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim Tabâtâbâ b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (614/1217), *Kitâbu's-sâfi*, I-IV (iki ciltte), Mektebetü'l-Yemenî'l-Kübrâ, San'a 1986, I, 303; Ebü'l-Hasan Hüsâmuddîn Hamîd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu hadâiki'l-verdiyye fî menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, Yazmadan tıpkı basım, Dâru Üsâme ts. , II, 13.

18 Abdulfettah Şâyın Numân, *el-İmâm el-Hâdi Veliyyen ve Fakîhan ve Mücâhidin*, yy. . 1989, 71.

19 Ebü Tâlib Nâtk bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 131; Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, II, 14, 19.

20 Ebü Tâlib Nâtk bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 129; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-sâfi*, I, 303; Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, II, 14-15.

21 Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan b. İbrahim b. Muhammed b. Süleyman b. Davud b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hasenî (353/964), *el-Mesâbih*, (thk. Abdullah b. Abdullah b. Ahmed el-Havsi), Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye-Mektebetü'l-İmâm Zeyd b. Ali, Amman- San'a 2002, 568-9; Ebü Tâlib Nâtk bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 134-135; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-sâfi*, I, 305; Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, II, 17.

râhîm'in öğretisini benimseyenlerin desteklerini kazanmaya matuftu.²² Onun bu hareketi, kısa sürede Muhammed b. Zeyd'in kuşularını uyandırdı ve hemen orayı terk etmeye zorlandı.²³ Hâdi, 280/894 yılında aralarındaki kan davalarına son verebilir diye Sa'de yöresindeki kabileler tarafından davet edildiği Kuzey Yemen'e geldi.²⁴ Ancak taraftarlarının pek çok itaatsizlikleriyle karşılaşması sonucu Medine'nin güneybatısında bir günlük mesafede bulunan Fer'a'ye dönmeye karar verdi. Üç yıl sonra acil olarak tekrar çağrıldı. Bunun üzerine Hâdi ile'l-Hak, 284/897 yılında hareketinin merkezi haline gelen Sa'de'ye geldi.²⁵

Sa'de bölgesinde hakimiyetini sağladıktan sonra aynı yıl, Necran'ı aldı.²⁶ Oradaki zimmilerle özel bir antlaşma yaptı. Sonra Hayvan, Zimâr, Haysan'ı zaptetti. San'a'yı da aldı fakat elinde tutamadı. Peygamberlik iddiasında bulunan Ali b. Fadl liderliğindeki Karmatilerle pek çok defa çarpıştı.²⁷ Gerek fikhî gerekse itikadî konulardaki görüşlerinin çoğunluğu kendisinden sonraki Zeydiler tarafından benimsenen Hâdi ile'l-Hak, 298/910 yılında, elli üç yaşında vefat etti.²⁸

2.2.Hâdi ile'l-Hak'ın Nübüvveti İspatı

Hâdi ile'l-Hak yukarıda ifade ettiğimiz üzere Yemen'de Hıristiyan ve Yahudilerle bir arada yaşamıştır. Nitekim Necran Hıristiyanlarının problemleriyle ilgili olarak *Kitâbu cevâbi mesâilî'n-Nasârâ Necrân* isimli bir eser yazmıştır.²⁹ Nübüvvet iddiasında bulunan Karmatî lider Ali b. Fadl ile pek çok defa çarpışmıştır. Dolayısıyla gerek Hıristiyan ve Yahudilerin nübüvvet ve özellikle Hz. Peygamber hakkındaki anlayışlarının, gerekse Ali b. Fadl'in peygamberlik iddiasında bulunmasının onun nübüvvetin ispatı için eser yazmasında etkili olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca ders aldığı amcası Muhammed b. el-Kâsım'ın bu husustaki delillerinden de haberdar olmalıdır. Zira o, amcasının delillerini biraz daha sistematize ederek sunmuş ve bir takım ilavelerde bulunmuştur.

Hâdi ile'l-Hak, nübüvvet meselesini çeşitli eserlerinde ele alır. Telif ettiği *Zikru Hatâya'l-Enbiyâ* isimli risale adından da anlaşılacağı üzere peygamber-

22 Wilferd Madelung, "al-Hâdi İla'l-Hakk" (EI(2), Leiden 1980, 334-335.

23 Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, 568-569; Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 134-135; Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, II, 17.

24 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 135-136; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-Şâfi*, I, 303.

25 Ali b. Muhammed b. Ubeydullah el-Abbâsî el-Alevî, *Siretü'l-Hâdi ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyn*, (thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1972, 41; Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, 577-578.

26 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 136; Madelung, "al-Hâdi İla'l-Hakk" (EI(2)), 335.

27 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 136-137; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, I, 303-305.

28 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hakk, *el-İfâde*, 145; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, I, 307.

29 Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-Şâfi*, I, 304.

lerin hataları üzerinedir.³⁰ Bu ve diğer çalışmalarında peygamberlerin ismeti, mucizeleri, dereceleri, fetret dönemlerinde nasıl hareket edilmesi gerektiği,³¹ peygamberler muhtar mı, muhtarsa tebliğ vazifesini terk edebilirler mi, vahiye değişiklik yapabilirler mi, gibi nübüvvetle ilgili çeşitli sorunları tartışmıştır.³² Bununla birlikte o, tespit edebildiğimiz kadarıyla Zeydiyye içinde nübüvvetin ispatına ilişkin müstakil risale yazan ilk kimsedir: *Cevâbu mes'ele-ti'n-nübüvve ve'l-imâme* ve *İsbâtü'n-nübüvve*.³³

Onun nübüvvetin ispat edilmesi hususundaki delillerini şöyle sıralayabiliriz.

Peygamber göndermenin nedenini şöyle açıklar; Allah, kullarına karşı bir delil olsun, kendisine nasıl ibadet edeceklerini onlara tebliğ etsinler diye elçileri gönderdi. Çünkü onun farzları, akıl yoluyla ve nakil yoluyla (sem'i olarak) bilinebilecek kısımlardan oluşur. Bunlardan nakli olan kısmı, onları tebliğ edecek elçiler vasıtasıyla bilinebilir.³⁴

Sonra Hâdî ile'l-Hak, nübüvvetin aklen gerekliliğini ortaya koymaya çalışır. Ona göre Yaratıcıya taatin nasıl yapılacağını bilmek ancak vahiyle (haberle) mümkündür. Allah'tan bilgi almak ise, O'nunla görüşerek mümkün olmadığından sadece, fiillerinde ve alametlerinde beşerden temayüz eden bir elçi aracılığıyla olur. Böylece aklı başında olgun bir insanın, Allah'ın bir elçisi olması gerektiğini, haber verenlerin bildirmesi yoluyla değil, mantıken bilmesi gerekir. Ayrıca gönderilen elçiler insanlardan seçilir. Peygamberlikleri de, Allah'ın onların elinde yarattığı ve beşerin aciz olduğu delillerle benimsenir. Onların yaşadığı asırdan sonrakiler için elçileri bilmek, getirdiklerini onaylamak ve davet ettikleri yolu benimsemek, farklı ırklardan, farklı yerlerden, farklı zamanlardan, farklı meşguliyetlerden yalan söylemesi mümkün olmayan insanların naklettiği mütevâtir haberler vasıtasıyla olur.³⁵

Burada Hâdî ile'l-Hak, nübüvvetin gerekliliğini aklen bilmek gerektiğini savunur. Bir nebinin peygamberliğinin, Allah'ın kendisini tasdik etmek için

30 Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn, *Zikru hatayâ'l-enbiyâ*, [amlf. , *Mecmûu resâil-i imâm Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrâhîm Resâilu'l-Usûliyye*, (thk. Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli), Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 2001, içinde], ss. 439-459.

31 Hâdî ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 45-47, 186-187.

32 Hâdî ile'l-Hakk, *Kitâbu'r-redd ale'l-Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye* (*Mecmûu resâil*, içinde ss. 267-421), 272-276.

33 Hâdî ile'l-Hakk, *İsbâtü'n-nübüvve*, (*Mecmûu resâil*, içinde), ss. 422-427; amlf. , *Cevâbu mes'ele-ti'n-nübüvve ve'l-imâme*, (*Mecmûu resâil*, içinde), ss. 428-435; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-şâfi*, I, 304.

34 Hâdî ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 556-557.

35 Hâdî ile'l-Hakk, *Kitâbu bâliğ'i'l-müdrîk*, (*Mecmûu resâil*, içinde ss. 41-48), 42-43.

onun elinde yarattığı ve beşerin yapmaktan aciz olduğu mucizelerle doğrulandığını belirtir. Peygamberden sonraki dönemde yaşayanlar için ise, yalan söylemeleri mümkün olmayan kimselerin bu mucizeleri nakletmeleriyle mümkün olduğunu ifade eder.

Hâdî ile'l-Hak, nebilerin nübüvvetlerinin “hak etme” ile olduğunu ifade eder. Bu hak etme ise, Allah için taatte bulunmaları, Allah'ın hoşnut olacağı şeyleri yapmaya çalışmaları, Allah'ın kullarına nasihat etmeleri ile olur. Zira Allah, elçi olarak seçip gönderdiğinde emirlerine uyacak kişileri seçer ve onlarla birlikte onların, Allah'ın kullarına gönderdiği elçileri olduğuna delalet eden alamet ve delili ortaya koyar. Nebilerin alamet ve delili ise, getirmiş oldukları mucizelerdir. Elçiler, hiçbir insanın gösteremeyeceği mucizeleri Allah'tan peygamberliklerine delil olarak izhar ederler. Mesela, Hz. Musa'nın gösterdiği elini cebine sokup, beyaz olarak çıkarması, asanın bir canlıya dönüşmesi mucizeleri ile, Hz. İsa'nın, Allah'ın izniyle beşikteyken konuşması, ölüleri diriltmesi, âmâyı iyileştirmesi³⁶ gibi mucizeleri buna örnek olarak zikredilir.

Hâdî ile'l-Hak, peygamberlere vasi olmanın da “hak etme” ile olduğunu iddia eder. Ona göre bu “hak etme”, yaşadıkları çağın insanlarına göre faziletli/üstün olmaları, hepsinden ilim, din, takva, Allah'ın emirleri hususunda çaba göstererek temayüz etmeleridir. Vasilerin alamet ve delilleri, peygamberlerin ilminin kapalı kısmını bilmeleri, elçilerin gizli sırlarına muttali olmaları, Allah'ın nebilerine tahsis ettiği şeyleri kapsamlı bir şekilde bilmeleri, yaşadıkları dönemde kendilerinden başkasında bu hususlardan bir şeyin bulunmamasıdır. Bu çerçevede Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın vasileri yanında bulunan, onlar dışında çağdaşlarından kimse de bulunmaz. Hz. Muhammed'in vasisi Ali b. Ebî Tâlib'in yanında bulunan Cifr kitabının bilgisini, Kıyamet gününe kadar olacakların ilmini, Allah'ın nebisini muttali kıldığı ve nebisinin de vasisini bilgilendirdiği şeylerin bilgisini ondan başka kimse Hz. Peygamberden öğrenmedi.³⁷

Hâdî imamların imametini de nübüvvet meselesine kıyas ederek temellendirir. Ona göre imamların imameti, Allah tarafından kendilerine verilen “hak etme” hasletleriyle olur. Bu “hak etme” nitelikleri ise, Resulün soyundan olma, ilim, takva, zühd, Allah'a davet, kılıçla ortaya çıkmak, zalimlerden ayrılmak, hadleri gerektiği gibi uygulamak, zekat ve sadakaları alınması gereken yerlerden alıp, Allah'ın verilmesini uygun gördüğü yerlere harcamak, insan-

36 Hâdî ile'l-Hakk, *Cevâbu mes'eleti'n-nübüvve ve'l-imâme*, 429-430.

37 Hâdî ile'l-Hakk, *Mes'eletü'n-nübüvve*, 430-431.

ların korktukları anlarda cesaret göstermek, kafirlerle mücadele etmek gibi niteliklerdir.³⁸

İmamete ilişkin zikrettiği diğer delillerin yanında en dikkat çeken şudur: Ona göre Allah, akıl ve nakille anlaşılacak şeylerle kendisine kulluk edilmesini ister. Akli olan kısım araştırma ve inceleme ile elde edilir. Nakli (sem'i) olan kısım ise, nebi, vasî veya hidayet imamının bildirmesi ile olur. Şayet Allah bu nakli bilgi ile kendisine kulluk edilmesini farz kılmışsa, bunu bildirecek, açıklayacak birinin yani imamın varlığı şarttır.³⁹

Görüldüğü üzere Hâdî ile'l-Hak, yukarıda belirtilen nübüvete ilişkin akli delillendirmesini burada imam ve vasî için uyarlamıştır. Dolayısıyla nübüvvet temelinde imamete ilişkin bu tarz bir delillendirme, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Hâdî ile'l-Hak tarafından öne sürülmüştür.

Hâdî ile'l-Hak, nübüvete ilişkin bu genel delillendirmesi dışında Hz. Peygamber'in nübüvvetine getirilen eleştirileri cevaplayarak onun peygamberliğini ispata girişir.

2.3.Hz. Muhammed'in Nübüvvetini İspatı

Hâdî ile'l-Hak, Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat hususunu, bir zimmi tarafından sorulduğu varsayılan "Hz. Muhammed'in peygamberliği nasıl sabit olur?" sorusuna cevap sadedinde ispat etmeye çalışır.

Ona göre, Hz. Muhammed'in nübüvveti, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın nübüvvetlerinin sahih olduğu gibi sahih olur. İsrail oğulları içinde onların nübüvvetlerini sabit kılan ve onlara itaati zorunlu kılan şey, Hz. Muhammed'in nübüvvetini de sabit kılar.

Onların nübüvvetlerini doğru kılan şey ise, getirdikleri mucizelerdir. Bu mucizelere mahlukattan hiç biri güç yetiremez, zira bunlar sadece Allah'tan gelir. Bu hususta zimmiye de Müslümana da verilecek cevap aynıdır. Hz. Musa ve Hz. İsa'nın mucizeleri, kendi ümmetlerine onların peygamberliklerini ispat ettiği gibi, Hz. Muhammed'in mucizeleri de bütün mahlukata onun nübüvvetini ispat eder. Mucizeler, Allah ve resulü için, ümmete bir delil olarak ikame olur. Bir zimmînin Hz. Muhammed'in nübüvvetini ikrarı ile, kendi peygamberinin nübüvvetini kabul etmesi sahih olur.⁴⁰

Hâdî ile'l-Hak, zimmînin, "Hz. Muhammed'in peygamberliğini, gösterdiğin delil karşısında kabul etmek zorundayım. Fakat o, sizin peygamberinizdir, bize gönderilmiş bir peygamber değildir" şeklindeki itirazına; Hz. Peygamberin,

38 Hâdî ile'l-Hakk, *Mes'eletü'n-nübüvve*, 431-432.

39 Hâdî ile'l-Hakk, *Mes'eletü'n-nübüvve*, 432-433.

40 Hâdî ile'l-Hakk, *İsbâtü'n-nübüvve*, (*Mecmûu resâil*, içinde), 422.

hem onun hem de atalarının peygamberi olduğunu, zira nebilerin kendi başlarına bir şey getirmelerinin, sonra bunu Allah'a atfetmelerinin mümkün olmadığını, böyle bir şey yapmış olsalardı bunun Allah'a atfedilmiş bir yalan olacağını, Allah'ın elçilerinin de bundan uzak olduklarını ifade eder.

Hâdi ile'l-Hak, zimmi, Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu Kur'an'ın Allah'tan olduğunu kabul ettikten sonra "Ancak Kur'an bize değil, size gönderilen kitaptır" diye itiraz edebileceğini söyler. O, zimmînin bu itirazına, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, getirdiği kitabın Allah'tan olduğunu kabul ettiğine göre Kur'an'da, Hz. Muhammed'in ve getirdiği kitabın onlara da gönderildiğinin tasdikinin bulunduğunu ifade ederek cevap verir. Bu hususa delil olarak da şu ayetleri aktarır: 'Biz seni şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ki Allah'a ve Resûlüne inanasınız, O'nu destekleyesiniz. O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz.'⁴¹; 'De ki: 'Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur. O, diriltir, öldürür. Gelin Allah'a ve O'nun ümmî peygamberi olan elçisine inanın -ki o da Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır-, O'na uyun ki doğru yolu bulasınız!⁴²; 'Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirmiş bulunduğum (Kur'an)a inanın ve onu inkâr edenlerin ilki olmayın; ayetlerimi birkaç paraya satmayın ve benden sakının.'⁴³

Hâdi ile'l-Hak bu ayetleri aktardıktan sonra zimmiye, bu ifadelerin hepsinin, Allah'tan olduğunu kabul ettiği kitapta bulunduğunu, o kitabın bir kısmını inkar ederse hepsini inkar etmiş olacağından Allah'ın emrini tasdik edip, ona uyması gerektiğini ifade eder.⁴⁴

Daha sonra Hâdi ile'l-Hak, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delillerine geçer. Bu hususta önce Hz. Muhammed'in nübüvvetine ilişkin delilin ne olduğu meselesinin, inkar eden bir kimsenin değil, tevhid ve nübüvvet hususunda bizimle ittifak eden Ehl-i Kitap'tan birinin sorunu olduğunu, çünkü inkar edenlerin Peygamberleri gönderen Allah'ı kabul etmediklerini ifade eder. Daha sonra Yahudî, Hıristiyan ve Allah'ın birliğini kabul eden Ehl-i Kitaptan biri bunu sorarsa; bu husustaki delilin, mahlukattan herhangi birinin yapmaktan aciz olduğu ve peygamberi tasdik için sadece Allah'ın gerçekleştirebildiği mucizeler olduğunu ifade eder.⁴⁵ Daha sonra da pek çok olduğunu ifade ettiği Hz. Peygamberin mucizelerinden şunları zikreder: Az miktardaki su

41 Feth 48/8-9.

42 A'râf 7/158.

43 Bakara 2/41.

44 Hâdi ile'l-Hakk, *İsbâtü'n-nübüvve*, 424.

45 Hâdi ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 425.

ile pek çok sahabînin su ihtiyacını karşılama, az bir yiyecek ile pek çok insanı doyurması, kurtun Hz. Peygamberin nübüvvetini ifade etmesi, emri ile ağacın yerinden çıkıp yanına gelmesi ve yine emri ile eski yerine geri dönmesi, zehirli bütün konuşması.⁴⁶

Hâdi ile'l-Hak, yukarıda zikredilen olağan üstü hadiselerin Hz. Peygamberin getirdiği mucizeler olduğuna dair delilin, farklı yerlerden gelen, ilgileri farklı, meşguliyetleri farklı, dilleri, renkleri farklı, kendilerinden şüphe edilmesi mümkün olmayan bir topluluğun bildirdikleri mütevâtir haberler olduğunu belirtir.⁴⁷

Hâdi ile'l-Hak, Hz. Muhammed'in nübüvvetine en güçlü delil olarak, Kur'an'ı gösterir. Hz. Peygamber döneminden kendi zamanına kadar ki belâğat ve fesahat ustalarından kimsenin onun veya ondan bir surenin benzerini getiremediklerini ifade eder. Ayrıca Hz. Peygamberin içlerinden çıktığı Arapların, biricik gurur duydukları husus, şiir, belâğat, hitabet olmasına rağmen ve Kur'an onların hepsine birden bir surenin mislini getirmeleri hususunda meydan okumasına rağmen bunu yapamadıklarını belirtir. Bu durumun ise, Kur'an'ın, Allah'ın elçisine indirdiği bir kitap olduğuna delalet ettiğini söyler.⁴⁸

Gördüğümüz üzere Hâdi ile'l-Hak'ın nübüvveti ve özellikle Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat hususundaki delillendirme tarzı, amcası Muhammed b. el-Kâsım'ın tarzına çok benzemektedir. Dolayısıyla hocası da olan amcası Muhammed b. el-Kâsım'dan etkilenmiş gözükmektedir. Ondaki farklı olarak yukarıda belirtmiş olduğumuz nübüvvetin gerekliliği hususunu mantıkî yönden gerekçelendirmiş ve nübüvveti ispatıyla, peygambere vasılığı ve imametini temellendirmiştir. Hâdi ile'l-Hak, nübüvvetin ispatı hususunda kendisinden sonraki Zeydi alimleri de etkilemiştir. Hatta bazıları, onun ispat tarzını aynen benimsemişlerdir.⁴⁹

3.Sonuç

İslâm Tarihinde II./VIII. asrın sonlarından itibaren nübüvveti ve Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etme hususunda eserler yazılmaya başlanmıştır.

46 Hâdi ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 425-426.

47 Hâdi ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 426.

48 Hâdi ile'l-Hakk, *Mecmûu resâil*, 427.

49 Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn b. Hârun el-Hârûnî (424/1033), *Şerhu'l-bâliğî'l-müdrîk*, (thk. Muhammed Yahya Sâlim İzân), San'a 1997, 67-74; Kâsım b. Muhammed b. Ali ez-Zeydi (1029/1620), *el-Esâs liakâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti rabbi'l-âlemin*, (thk. İsa Doğan), Sam-sun 1998, 86 vd.

Zeydiyye içinde nübüvveti ispat etmek için ilk müstakil eser yazan Hâdi ile'l-Hak'tır. O, aklı başında olgun bir insanın, peygamberlik müessesesinin gerekliliğini aklıyla bilmesi gerektiğini, fakat bir nebînin peygamberliğinin sadece beşerin yapmaktan aciz olduğu mucizeler yoluyla bilinebileceğini ifade eder. Onun bu anlayışı, sonraki bazı Zeydiler tarafından da benimsenmiştir. Görüldüğü kadarıyla Hâdi ile'l-Hak, Hz. Muhammed'in peygamberliğini Ehl-i Kitab'a yani, Hıristiyan ve Yahudilere karşı ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca o, nübüvveti ispat tarzı temelinde imameti delillendirmeye çalışır.